

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В 2021 РОЦІ

Олег Білінський

кандидат історичних наук, старший викладач, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Олексій Потоцький

аспірант, Інститут археології НАН України

Юлія Ходукіна

аспірантка, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті оприлюднено основні результати досліджень зольника біля с. Могриця Сумської області, окреслено актуальність досліджень, методика польової роботи та плани на майбутнє опрацювання знахідок.

Ключові слова: скіфський час, зольник, Могриця, методика розкопок.

У 2021 році Археологічна експедиція Києво-Могилянської академії проводила розкопки на зольнику поруч із с. Могриця Сумської області приблизно за 20 км на північний схід від Сум. Пам'ятка являє собою витягнуте в меридіональному напрямку скупчення зольників (понад 10 шт.). Поверховими дослідженнями слідів поселенських пам'яток безпосередньо поруч із зольниками поки не виявлено. Найближче відоме поселення розташоване за 1 км на схід на терасі лівого берега Псла. З топографічного погляду зольники розташовані на останці давньої тераси Псла, що здіймається над водоймою приблизно на 30 м. Безпосередньо під схилом тераси розташована висохла стариця, а ще через 200 м – русло Псла.

Територія басейну Верхнього та Середнього Псла в скіфський час досі є маловивченою. Велику кількість відомих на сьогодні пам'яток, на жаль, якісно не досліджено. Більшість із них ми знаємо лише за підйомними матеріалами експедицій другої половини ХХ ст. Підсумком цих робіт була монографія П. Я. Гавриша (Гавриш, 2000). Значну кількість пам'яток у верхів'ях Псла було опубліковано в Археологічній карті Курської області (Кашкин, 1998, 2000). Починаючи з 2000-х років десятки нових об'єктів виявила Сумська археологічна експедиція (кер. Л. І. Білінська) під час обстеження земельних діля-

© Олег Білінський, Олексій Потоцький, Юлія Ходукіна, 2022

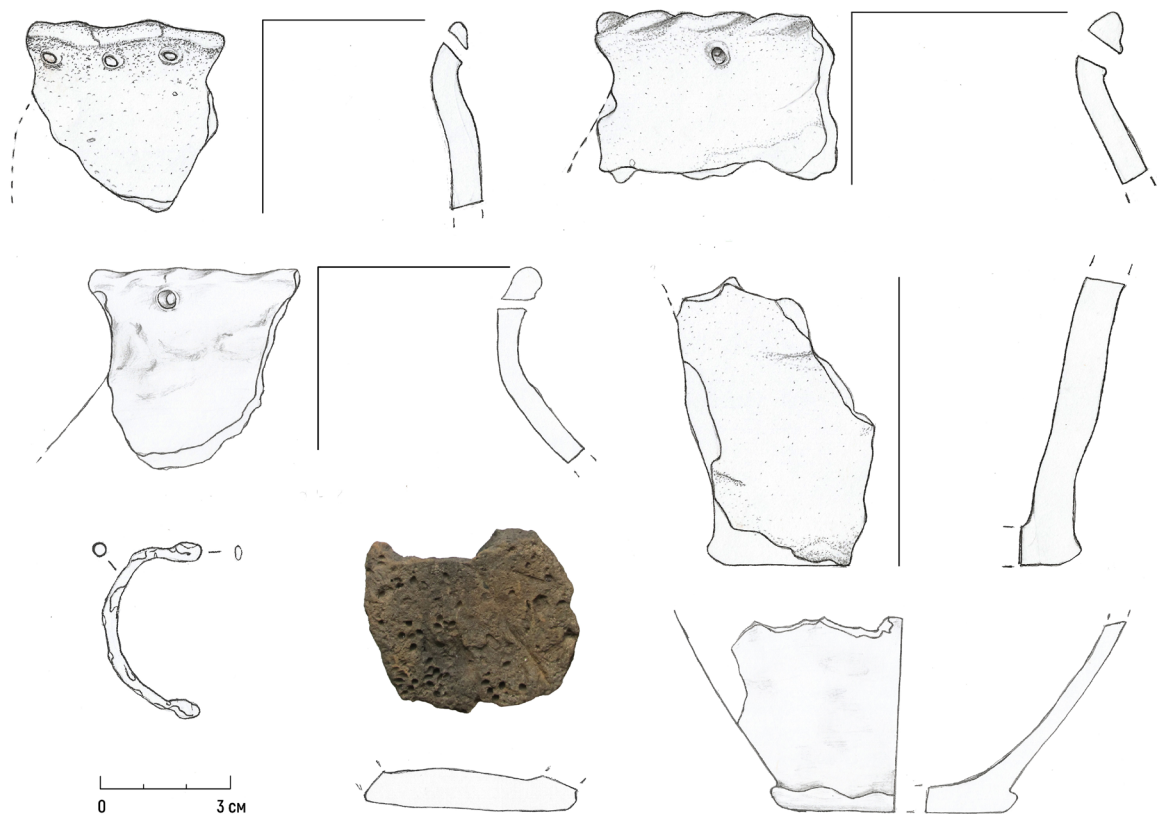

Рис. 1. Знахідки із зольника 1 у 2020 р.

нок, які мали передати для ведення господарської діяльності та будівництва. Із залученням цих даних опубліковано оновлену карту пам'яток Верхнього Псла та околиць Сум (Білінський та Кабанов, 2015). Останніми роками Більська археологічна експедиція (кер. Д. С. Гречко) знімала нові плани городищ, обстежувала відомі та виявляла нові пам'ятки (Гречко та ін., 2018). Наразі в басейні Псла на відрізку від Обояні до Лебедина відомо 16 городищ, понад 80 поселень і більш ніж 10 локацій із зольниками. Пам'ятки неодноразово описували у загальних працях, проте досі не до кінця встановлено їх територіальний розподіл, хронологію, подекуди культурну належність.

Від 2020 р. дослідження в басейні Псла проводить Археологічна експедиція Києво-Могилянської академії. Обстеження відомих городищ підтвердило попередні висновки про слабку насиченість культурного шару на них (Білінський і Ходукіна, 2020). Проте того ж року за повідомленням місцевого жителя Данііла Сорокіна було виявлено нову локацію із зольниками поруч із с. Могриця. Шурфування на одному з насипів показали велику концентрацію знахідок, що зумовило перспективність досліджень на наступний рік (рис. 1).

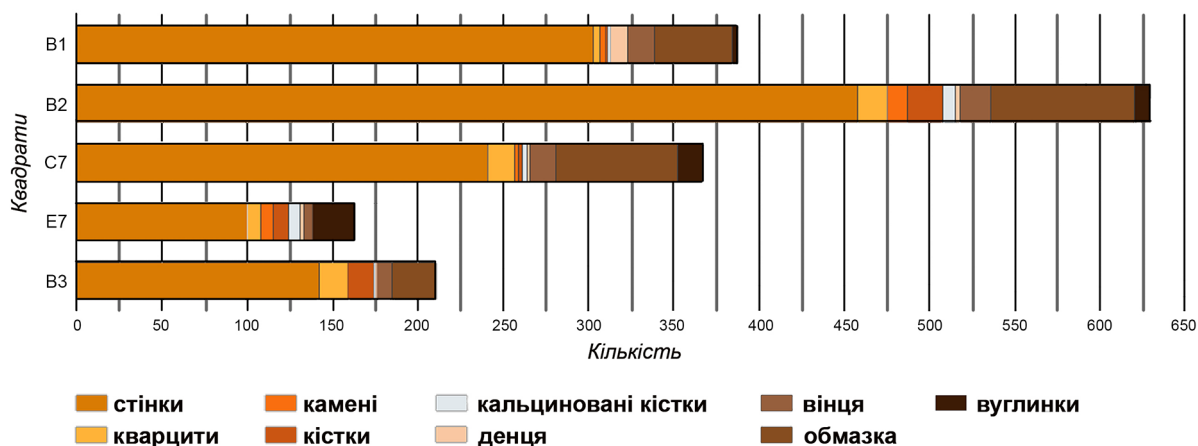

Рис. 2. Зольник 2. Співвідношення типів знахідок на різних квадратах

Зважаючи на слабку дослідженість басейну Псла, відсутність хронології пам'яток і неоднозначність щодо їх культурної належності, розкопки однієї з пам'яток видаються першочерговим завданням, що дасть можливість з упевненістю висновувати хоча б про матеріальну культуру регіону. Зольники в басейні Псла виявлено порівняно нещодавно, і хоча за усіма характеристиками вони нагадують подібні об'єкти в Поворсклі, досі не з'ясовано, на відміну від останніх, їх зв'язок із поселенськими пам'ятками. Так само зараз навряд можна однозначно стверджувати про функції, обставини появи та способи спорудження подібних об'єктів. Усе це зумовило актуальність та перспективність розкопок саме зольника.

Зважаючи на поставлені завдання, для дослідження підбирали відповідні методи. Досліджувану площу було поділено на квадрати 1×1 м і розібрано за штиками. Стратиграфію фіксували за вертикальними стінками квадратів через два метри в одному секторі й через кожен метр в іншому, що для розкопу 6×12 м дало змогу отримати 19 профілів, які не лише повністю розкривають стратиграфію насипу, а й роблять можливим побудову об'ємної моделі кожного з шарів. У процесі розкопок ґрунт із кожного квадрата та глибини просіювали через просічно-витяжну сітку 6×12 мм, що дало можливість упевнено зробити висновок про склад культурного шару та чітко визначити мінімальний розмір обов'язково зафіксованих об'єктів. Також завдяки цьому підходу вдалося виявити велику кількість однотипних знахідок розміром більше, ніж вказана сітка, які пізніше сортували та рахували. Надалі це дало можливість точно встановити гомогенність насипу та його насиченість (рис. 2). Для

грунту із зафіксованих у стратиграфії об'єктів і випадково обраних квадратів використовували флотацію. Також було відібрано зразки ґрунту кожного з об'єктів і шарів для подальшого визначення хімічного складу. Вже в лабораторних умовах додатково описували вінця та денця. Де це було можливо, для них визначали діаметри, орнаменти за зонами та ін. У підсумку це дає можливість статистично описати масову орнаментацию посуду та дослідити взаємозв'язки між різними стилями, що набуває особливої актуальності з урахуванням масштабів вибірки в понад 5 тисяч предметів. Із-поміж них відібрано більше ніж 100 найбільш репрезентативних і повних за профілем вінця, для яких проводять рентгенофлуоресцентний аналіз, що допоможе не лише визначити хімічний склад зразків, а й у разі статистичного виявлення певних груп за технологією виробництва або складом тіста пов'язати їх із конкретними орнаментациями та формами. Подібні дослідження проводять і з остеологічним матеріалом, для якого за можливості встановлюють вид, стать, вік та особливі характеристики. Окремо досліджують індивідуальні знахідки, зокрема визначають хімічний склад бурштинових намистин і виробів із бронзи.

Загалом упродовж польового сезону 2021 року вдалося дослідити площу 59 кв. м. Виявлено 61 441 знахідку, з яких 5254 було взято до колекційного опису.

Частину колекції з пам'ятки становлять матеріали нескіфського часу. В процесі досліджень було виявлено значну кількість виробів із кременю (54 предмети) та кварциту, які ймовірно належать до періоду неоліту. Цього ж часу знахідки кераміки ямково-гребінцевої культури. До доби бронзи належить кераміка середньодніпровської, бабинської й бондарихинської культур і малобудківського типу. Пізніші епохи представляють вінця посудин слов'ян другої-третьої чверті I тис. н. е., XII-XIII і XVIII ст. Попри значну кількість представлених культур, більшість з них ідентифікували за кількома фрагментами посуду, що вкупі з аналізом стратиграфії не дає підстав припускати існування поселень інших епох.

Решта колекції належить до скіфського часу або не ідентифікується з іншими епохами, тому її також вважають частиною основного культурного шару. Вона представлена 2374 вінцями горщиків, 696 денцями, 19 вінцями мисок, 43 987 стінками посудин; 8618 фрагментами обмазки; 1589 лусками кварциту, 1005 камінця-

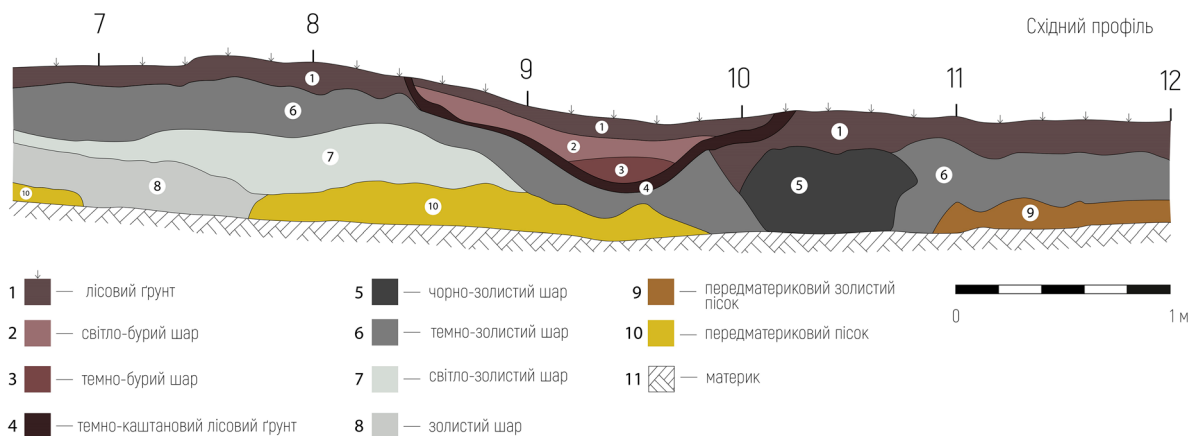

Рис. 3. Зольник 2. Східний профіль сектора NW

ми (в основному вапняк), 353 камінцями гематиту; 2059 кістками (з яких 562 кальциновані); 801 вуглинкою. З-поміж індивідуальних знахідок – 44 прясла (цілі та фрагментами), п'ять предметів глиняної пластики, вісім фрагментів стінок амфор, фрагменти виробу з глини, схожого на вівтар або жертвник; 23 бісерини, виготовлені з кістки, фрагмент кістяної застіжки, мушля Каурі (*Surraeidae*); три бурштинові, три глиняні та одна пастова намистина; чотири шпильки (дві бронзові та дві залізні), бляшка від кінської вузди, два вістря бронзових стріл, 13 виробів із заліза (серед них можна ідентифікувати лише два стрижня від шпильок(?) та сильно кородовану голівку шпильки).

За стратиграфією реконструюють кілька періодів спорудження зольника (рис. 3). Нижній шар був представлений майже суцільною золою та містив помітно менше знахідок, розміри споруди були найменшими. Вище йшов світло-золистий шар, сильно насичений знахідками. У цей час зольник був значно більшим за початковий період. Останній шар формування споруди був темно-золистим, частково гумусованим із великою кількістю знахідок. У цей період площа зольника була найбільшою. Поверх зазначених шарів місцями фіксували темно-каштановий шар лісового ґрунту.

Під насипом зольника було виявлено кілька заглиблених у материк об'єктів (рис. 4). Вони представлені трьома ямами скіфського часу та кількома природними заглибленнями. Заповнення ям не відрізнялося від культурного шару. Оскільки весь ґрунт із них промивали, в двох із трьох ям було знайдено більшість бісеру, проте він був і в шарі поза ямами, там, де робили флотацію.

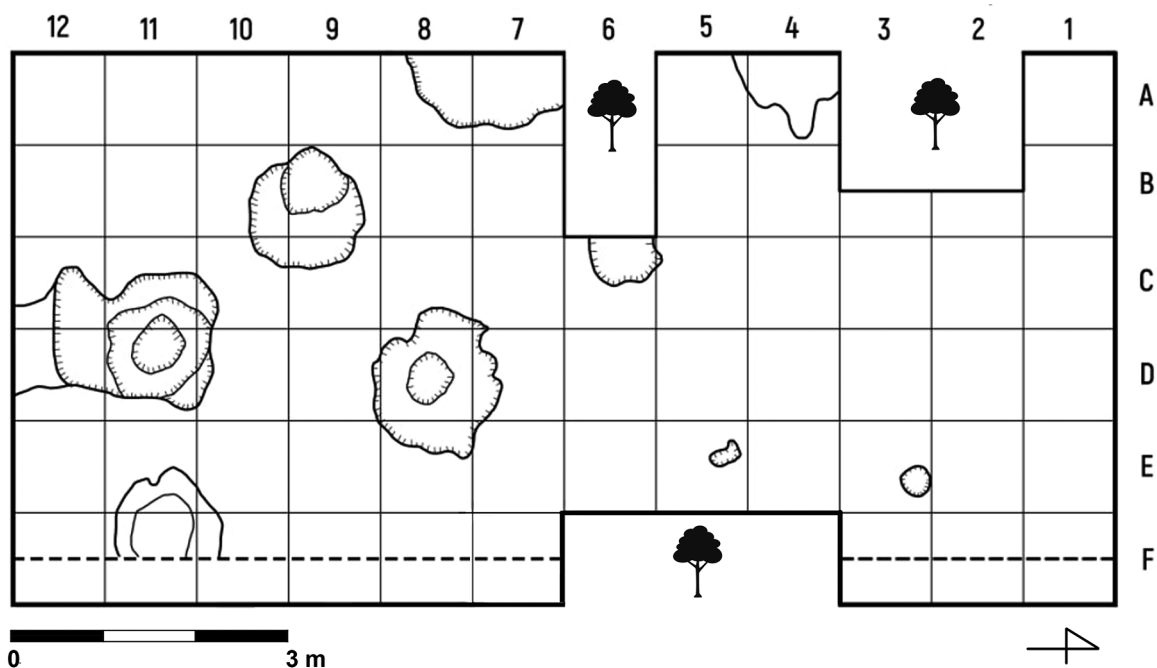

Рис. 4. Зольник 2. Загальний план розкопу секторів NW і SW

Виявлені на сьогодні античний посуд та стріли дають змогу попередньо датувати зольник у рамках третьої чверті VI ст. до н. е. Докладніше колекцію знахідок та стратиграфію пам'ятки буде описано в подальших роботах.

Бібліографія

- Білинський, О.О. і Ходукіна, Ю.М. *Звіт про польові археологічні дослідження Скіфського загону Сумської археологічної експедиції у 2020 р.* НА Сумського обласного краєзнавчого музею.
- Білинський, О.О. і Кабанов, Д.О., 2015. Пам'ятки скіфського часу у верхів'ях Псла. *АДУ*, 4 (17), с. 122–127.
- Гавриш, П.Я., 2000. *Племена скіфського часу в лісостепу Дніпровського Лівобережжя (за матеріалами Припсілля)*. Полтава: Археологія.
- Гречко, Д.І., Каряка, О.В., Крютченко, О.О., Коротя, О.В. і Осадчий, Є.М., 2018. Дослідження пам'яток скіфського часу на Сумщині у 2018 р. В: *Археологічні дослідження Більського городища – 2018*, с. 152–164.
- Кашкин, А.В., 1998. *Археологическая карта России: Курская область. Часть 1*. Институт археологии РАН.
- Кашкин, А.В., 2000. *Археологическая карта России: Курская область. Часть 2*. Институт археологии РАН.

RESEARCHES OF ARCHAEOLOGICAL EXPEDITION OF KYIV-MOHYLA ACADEMY IN 2021

Oleh Bilynskyi	PhD, Senior Lecturer, National University of Kyiv-Mohyla Academy
Oleksii Pototskyi	PhD student, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
Julia Khodukina	PhD student, National University of Kyiv-Mohyla Academy

Main results of excavations of ashmound near Mohrytsia (Sumy oblast) are published. The relevance of the study, methods of field work and plans in future investigation are described.

Keywords: *Scythian period, ashmound, Mohrytsia, methods of field research.*